

Giulio Ferroni: Machiavelli aneb o nejistotě *Politika jakožto umění nápravy*

Přeložil Martin Pokorný.

Praha, OIKOYMENH 2020. 127 s.

Giulio Ferroni patří mezi nejvýznamnější italské literární historiky. Ve své útlé publikaci *Machiavelli aneb o nejistotě* z roku 2003, která v roce 2020 vyšla v českém překladu Martina Pokorného v edičním oddělení OIKOYMENH Filosofického ústavu AV ČR,¹ představuje svůj svěbytný pohled do myšlení florentského sekretáře. Ferroni přispívá k tradici studia Machiavelliho textů specifickým způsobem, když jako literární historik hledá klíčová tvrzení pro pochopení jak Machiavelliho díla, tak samotného Machiavelliho nejenom v jeho politických spisech (*O umění válečném, Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia, Florentské letopisy, Vladař*), ale také v jedné z jeho divadelních her (*Mandragora*) nebo v korespondenci (*Dopisy Vettorimu*). V šesti kapitolách se Ferroni snaží v Machiavelliho textech nalézt základní motivy jeho myšlení. Zaměřuje se přitom na pozici člověka ve světě, na povahu a charakter světa jako hlavní příčiny lidského politického snažení, věnuje se také motivům omylu, klamu a zdání, které se v politice ukazují jako klíčové. Ferroniho výklad vrcholí v pasážích, v nichž pojednává o *antropologii nápravy* a „kurativní“ funkci politiky.

V první kapitole s názvem „Machiavelli aneb o rozporu“ Ferroni upozorňuje na jistou nedůslednost autorů, kteří Machiavelliho dílo v průběhu věků interpretovali. Konstatuje, že Machiavelli je dodnes využíván „pro nejrůznější politické a ideologické trendy“ a jeho myšlení je ohýbáno tak, aby posloužilo i často protichůdným myšlenkovým tradicím, a to bez jakéhokoliv historického ukotvení.² Machiavelli je podle Ferroniho historický spisovatel, jehož dílo je – více než díla jiných autorů – neustále podřizováno aktualizaci. Ferroni si všímá, že Machiavelli je politickými teoretiky rozebírán tak, jako by on sám byl politický teoretik a myslitel, který formuluje jasný politický model fungování moci ve státě. Ferroni si ale klade za úkol vyvést čtenáře Machiavelliho děl z této představy a chce ukázat, že kouzlo, kterému čtenáři textů florentského sekretáře podléhají již několik staletí, netkví v systematické nauce, která by stála na představě o autonomii politična. Ukazuje proto Machiavelliho, který je pod tlakem okolností své doby nucen řešit zcela konkrétní politické situace, v nichž se snaží zaštitit písemnou autoritou „praktické“ vědění, které je reakcí na komplikovanou dobovou realitu – ohrožení celé Itálie zkázou.

Ferroni si vytyčuje nesnadný úkol, protože chce odhalit původního Machiavelliho, který je prost interpretací pozdějších „ideových“ škol. Odmítá přitom inter-

1 Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě. Politika jakožto umění nápravy*. Přel. M. Pokorný. Praha, OIKOYMENH 2020.

2 Tamtéž, s. 9.

pretace klasického republikanismu (Rousseau), Croceho interpretaci, odmítá také interpretaci Cambridgeské školy (Skinner, Pocock, Pettit), nebo současné populistické interpretace (McCormick, Bíba). Také se nesnaží zasadit Machiavelliho pojetí do současné tradice republikanismu nebo populismu. Ve své práci chce jít „zpět k Machiavellimu“ a ukázat, že jeho pozice je originální a že všechny výše zmiňované interpretační školy ji zatemňují či nepatřičně rozvíjejí. Ferroni chce odhalit původní myšlenky florentského sekretáře a oprostít je od nánosu dějin. Klade si tedy obtížný cíl, který některé metodologické školy zavrhnou jako nedosažitelný.

Z tohoto programu vychází Ferroniho přístup k jednotlivým pramenům Machiavelliho díla. Protože jeho cílem není ukázat, že Machiavelli konstruuje koherentní politickou teorii (v pojetí Ferroniho totiž nic takového v jeho díle neexistuje), nemá zapotřebí se vypořádávat s tím, co Jan Bíba a Milan Znoj označují jako machiavellský paradox – tedy s nekompatibilitou hlavních Machiavelliho děl, *Vladaře* a *Rozprav*.³ Jednotlivým Machiavelliho dílům Ferroni rozumí jako konkrétním reakcím na konkrétní situace a nepředpokládá, že spolu vytvářejí ucelený komplex. Sám ale klíčové prvky Machiavelliho myšlení hledá ve všech jeho hlavních dílech a vytváří intertextové vztahy, které mají poukázat na opakující se motivy jeho myšlení. V tomto ohledu je Ferroni věrný Skinnerově kontextualismu – včetně toho, že chce odbourat ideové nánosy a zaměřit se na vlastní intence autora.

Struktura knihy je podřízena tomu, že Ferroni nehledá u Machiavelliho jednotlou teorii. V textu můžeme pozorovat nit, která provází jednotlivé kapitoly a probírané motivy,⁴ ale nit to opravdu není silná. A tak nyní nastíním některé výraznější motivy, které Ferroni vykládá.

Jednání jako reakce

Jedním z klíčových motivů, které Ferroni považuje za nosné v procesu úsilí o pochopení Machiavelliho myšlení a které probírá v prvních třech kapitolách, je popření autonomní sféry politického jednání. Kořeny politického jednání musíme podle Ferroniho u Machiavelliho hledat v „externích“ podmínkách. Jednotlivé motivy, které Ferroni vykládá, nyní přiblížíme.

V druhé kapitole své knihy se Ferroni věnuje Machiavelliho pojetí politického světa. Interpretuje ho jako vizi světa, který je neustále sužován nevyhnutelností silového (válečného) konfliktu a kde „každá moc tíhne k tomu, aby upírala prostor jiným ohniskům moci“.⁵ Tato antropologická premisa je tím, co přivádí Machiavel-

3 Znoj, M. – Bíba, J., *Machiavelli mezi republikanismem a demokracií*. Praha, Filosofia 2011, s. 15.

4 Vzhledem k rozsahu pojednání o jednotlivých „tématech“, která jsou v knize často předkládána pomocí kompilace primárních textů, a vzhledem ke způsobu, jakým jsou dělena v kapitolách, dovoluji si psát spíše o motivech z Machiavelliho díla, které autor vykládá. Tato metoda odpovídá cíli, který si autor vytyčuje.

5 Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě. Politika jakožto umění nápravy*, c.d., s. 26.

liho k myšlence, že základem států jsou dobré zákony a dobré vojsko. Jedině jejich prostřednictvím lze totiž této neměnné skutečnosti čelit. Politika je tedy primárně důsledkem nutnosti vyrovnat se s přirozeností mezilidských vztahů, sekundárně pak snahou vyrovnat se s tím, co označujeme jako vztahy mezinárodní.

V souvislosti s tématem lidské přirozenosti a neustálé nejistoty pojednává Ferroni i o jednom z klíčových termínů, s kterým Machiavelli pracuje – *virtù*. *Virtù* je garantována právě nutností, přičemž tím, co k ní podněcuje, je strach z neustálého konfliktu a krutosti boje. Tím se Ferroni ve svém výkladu dostává k pojmu republikanismu. Machiavelli totiž podle jeho názoru vyzývá k tomu, aby se podněcování *virtù* ujaly právě veřejné instituce, a to hned od založení města.⁶ Proto se podle Ferroniho Machiavelli ve *Vladaři* i v *Rozpravách* zaměřuje na motiv založení města, které díky charakteru vladaře v prvním případě, nebo díky dobře zavedeným veřejným institucím v případě druhém dokáže pěstovat *virtù* jako ctnost, která je pro přežití obce esenciální.

V třetí kapitole se pak Ferroni věnuje tématu vztahu mezi nutností a obecnou lidskou činností. Toto téma je přítomno v Machiavelliho výkladech o vztahu mezi přírodními podmínkami města a občanským životem. Ferroni upozorňuje, že na jednu stranu se podle Machiavelliho všechny podmínky dané přírodou mění vlivem lidské činnosti, ale na druhou stranu jsou to přírodní podmínky, které rozhodují o povaze města, jeho obyvatel a schopnosti město zachovat. Tento motiv zkoumá Ferroni nejenom z hlediska tématu založení města, které je přítomno ve *Vladaři* i *Rozpravách*, ale i z perspektivy válečnictví.

Podle Ferroniho Machiavelli o městě uvažuje primárně jako o centru. V *Umění války* pak pojednává o krajině obklopující město jako o prostoru, který ovlivňuje možnosti průchodu a působení armády. Ferroni připomíná, že znalost místa je jednou z nejdůležitějších předností kondotiéra a že užitek plynoucí právě z této znalosti může ve vojenských operacích přinášet větší přínos než užitek, který lze získat z *virtù*.

Následně Ferroni přechází ke stručným analýzám metafor, které Machiavelli odvozuje z přírody, tedy z prostoru nacházejícího se mimo město. V této souvislosti Ferroni připomíná mimo jiné i metaforu fortuny z 25. kapitoly *Vladaře*.⁷ Tyto metafory podle Ferroniho vytrhávají politické jednání ze sféry lidské vůle a navrací jej do sféry přírodních entit, kterým vládne nutnost. Ferroni zde dospívá k závěru, že u Machiavelliho je primárním východiskem lidského jednání vždy jeho situovanost či *fortuna*.

6 Tamtéž, s. 32.

7 „Přirovnávám fortuna k dravé řece: když se rozzuří, zaplavuje roviny, poráží stromy a domy, odnáší hlínu z jednoho místa a ukládá na jiné. (...) Podobně fortuna: projevuje svoji moc tam, kde se jí na odpor nestaví žádná spořádaná síla, obrací své útoky tam, kde, jak ví, nebyly vybudovány žádné hráze a náspy, aby ji zadržely.“ Machiavelli, N., *Vladař*. Citováno dle: Ferroni, G., Machiavelli aneb o nejistotě. Politika jakožto umění nápravy, c.d., s. 50–51.

Klam a člověk

Dalším významným motivem, který Ferroni zkoumá, je motiv klamu či omylu. Machiavelli ve svém díle vypočítává různé omyly, ale Ferroni si všímá i speciálního druhu klamu, který je spíše nepřekročitelnou nesrovnalostí. V jádru tohoto motívu stojí Machiavelliho postřeh, který postihuje střet idealizované minulosti a kruté současnosti. Ferroni ukazuje, že Machiavelli si na poli politicko-mravním všímá střetu mezi deskripcí současnosti a normativitou, která čerpá z idealizovaného pohledu na dávné časy. Tento klam nepostihuje pouze starého člověka, ale je přítomný v pohledu na celou Itálii. Podle Ferroniho se tento klam či disproporce manifestuje i v přístupu samotného Machiavelliho: předkládá návrhy, o nichž je sice přesvědčen, že jsou správné, ale sám je není schopen vykonat. Tato disproporce je podle Ferroniho explicitně přítomna v Machiavelliho díle, v němž se jeho vlastní texty ocitají „v nepoměru mezi vzory zdatnosti, jež stavějí před oči, a nemožností ‚konat‘, převést je osobně ve skutek“.⁸ Ferroni tvrdí, že právě tento nepoměr je konstitutivním prvkem velké části politické teorie a že se jedná o významný Machiavelliho přínos, jímž obohatil budoucí zkoumání politiky.

S motivem klamu souvisí i motiv zdání. Ferroni se domnívá, že Machiavelliho politiku lze přímo charakterizovat právě jako politiku zdání. Florentský sekretář rýsuje radikální rozdíl mezi těmi, kteří dokáží realitu skutečně uchopit a ovlivnit, a těmi, kterým se této autentické prozíravosti nedostává, a kteří se tedy nechávají ovlivnit. Prostřednictvím analýzy tohoto rozdílu se Ferroni dostává k tématu politického subjektu – a opět se zde vrací k tématu politické *virtù*. Ta je klíčová jak pro politický čin jednotlivce, tak pro politické činy skupin. *Virtù* v rukou jednotlivce je podle Ferroniho v Machiavelliho pojetí „schopnost jednat v reakci na bezmezně aktuální nároky skutečnosti a udržet v rukou otěže státu“.⁹ Kolektivní *virtù* je pak „zdatnost lidu v republikánském množství, zdatnost občanů oddaných dobru vlasti a připravených za jeho obranu a rozvíjení položit život“.¹⁰

Ferroni ovšem zároveň upozorňuje i na to, že zdatnost obce tkví u Machiavelliho ve zřízeních [*ordini*], jejichž hodnota spočívá v tom, že na počátku existence obce jsou zavedena jednotlivcem. Ferroni připomíná Machiavelliho zmínky o založení Sparty a Říma z *Rozprav* a popisuje vývoj *virtù*, která se u Machiavelliho v případě republik ze zakladatele rozšiřuje na hlavní aktéry republikánské politiky v obci.

8 Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě. Politika jakožto umění nápravy*, c.d., s. 61.

9 Tamtéž, s. 75.

10 Tamtéž.

Antropologie nápravy a „náš Machiavelli“

V poslední, šesté kapitole Ferroni pojednává o nápravě. Tuto úvahu zahajuje konstatováním, že každé politické rozhodnutí je nejisté. Tím navazuje na motiv udržení obce, který již probíral v předchozích pasážích. Machiavelli podle Ferroniho tvrdí, že obec se buď rozrůstá a prosperuje, nebo upadá; žádná střední cesta není možná.¹¹ A jelikož by všechny politické činy měly směřovat k růstu a zachování obce, musí podle Machiavelliho politik neustále hledat všechny využitelné *nápravné prostředky* a reagovat jejich prostřednictvím na konkrétní politickou situaci.

Ferroni tvrdí, že podle Machiavelliho každý politický čin provází možnost, že se zvrhne v katastrofu. Uvádí také, že na základě textové analýzy *Vladaře*, *Rozpravy* a *Umění války*, v nichž se neustále vrací motiv *léčebných náprav*, můžeme tvrdit, že Machiavelliho vizi politiky rámcuje určitá *antropologie nápravy*. Jde o politiku překonávání každodenních obtíží, jež vyvstávají ve vztahu mezi ovládaným a ovládajícím, ve vývoji institucí, v neustále hrozícím či probíhajícím válečném stavu... Ferroni tyto své závěry podpírá i několika lékařskými metaforami z Machiavelliho děl.¹²

Ferroni však připomíná, že i přesto, že se politika u Machiavelliho konfrontuje s nepřízní *fortuny* a může být úspěšná v boji proti omylům a klamům, je vždy i obcím (stejně jako všemu v lidském životě) souzeno jednou skončit. Ferroni odmítá interpretovat politickou činnost jako deklaraci „optimismu vůle“, který se staví proti *fortuně* jako hráz proti povodni. Naopak tvrdí, že se musíme soustředit právě na Machiavelliho motiv zkázy, potřeby kontroly a snahu odolat rozpadu. Tyto motivy se nekoncentrují ve vůli bojovat proti danosti a nepodrobovat se jí, ale soustředují se v úsilí vyhnout se katastrofě, kterou může danost přinést – jde o naději, že se člověk může zachránit. Řešením, které Machiavelli nabízí, je naděje, že se *fortuna* člověku vyhne. Tato naděje však nevkládá člověku do rukou žádný nástroj, kterým by sám mohl svět v konečnosti změnit, může ho pouze léčit na místech, kde je to potřeba a kde je to možné.

Na několika posledních stranách nabízí Ferroni čtenáři shrnutí interpretací, které v knize předložil. Znovu přitom opakuje, že jeho cílem bylo oprostít Machiavelliho díla od dezinterpretací, a ohrazuje se proti pojetím, která na florentského sekretáře nahlížejí prizmatem politiky expanze a mocenského dobývání. Ferroni odděluje Machiavelliho a machiavelismus – pokřivené moderní interpretace

11 „...vše lidské je v ustavičném pohybu a nikdy se nemůže zastavit, musí poměry buď klesat, nebo stoupat...“ Machiavelli, N., *Rozpravy*. Citováno dle: Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě. Politika jakožto umění nápravy*, c.d., s. 101–102.

12 Uvedme alespoň známou metaforu, kdy je vladař přirovnáván k lékaři, který léčí souchotiny: „...v zárodku se dají snadno léčit a nesnadno poznat; když ale nebyly poznány a léčeny hned v zárodku, lze je po čase snadno poznat, ale obtížně léčit. Stejně je tomu ve státních záležitostech...“ Machiavelli, N., *Vladař*. Citováno dle: Ferroni, G., *Machiavelli aneb o nejistotě. Politika jakožto umění nápravy*, c.d., s. 106.

a na nich založené politiky –, a opakovaně tvrdí, že klíčem, který umožňuje skutečné pochopení Machiavelliho, je jeho snaha léčit společenské neduhy tváří v tvář proměnám přirozenosti, vrtkavému osudu a neustále dotírající zkáze. Ferroni opatrně vztahuje myšlení Machiavelliho k dnešním problémům a ukazuje, že výzvy globalizovaného světa si žádají politickou nápravu. V této souvislosti zmiňuje zejména drancování životního prostředí, ale i drancování lidských bytostí. Jednou z možností vedoucích ke změně současné neblahé situace by podle něj mohla být ekologie jako věda o nápravě, která se snaží znovu zavést rovnováhu a zhojit škody. Podle Ferroniho je tak Machiavelliho skutečné učení využitelné i ve zcela odlišném univerzu, než pro jaké bylo stvořeno.

Kristián Těmín

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
kristian.temin@ff.cuni.cz

Historicko-kritický komentář k Nietzscheho „Nečasovým úvahám“

Barbara Neymeyr: Unzeitgemässe Betrachtungen I: David Strauss der Bekenner und der Schriftsteller. II: Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben

In: Historischer und kritischer Kommentar zu Friedrich Nietzsches Werken. Band 1/2.

Berlin–Boston, Walter de Gruyter 2020. XXIII + 652 s.

Barbara Neymeyr: Unzeitgemässe Betrachtungen III: Schopenhauer als Erzieher. IV: Richard Wagner in Bayreuth

In: Historischer und kritischer Kommentar zu Friedrich Nietzsches Werken. Band 1/4.

Berlin–Boston, Walter de Gruyter 2020. XXIII + 652 s.

Heidelberger Akademie der Wissenschaften pověřila Andrease Urse Sommera vedením projektu *Historicko-kritických komentářů k publikovaným spisům Friedricha Nietzscheho*. Nejnovějším výsledkem tohoto projektu je dvousvazkový komentář